

פרשת בלק ה'תשפ"ב
גיליון קיט'

בִּירְרֵי תִּירֵה

מאוצרותיו של הגאון רבי ישעיהו פלדמן שליט"א

עד פסול פוסל את כל הכת (ד)

השטר העדים פסולים, כי הם מדי רחוקים ממה שכתוב בשטר ויכול אחד מבעלי העניין להוסיף דברים שלא חתמו עליהם, אך אם חתמו העידם בשטר במרחק של פחות משני שורות מכתב השטר חתימתם כשרה והשטר כשר, עד כאן ההלכה הראשונה שמלמדת אותנו הברייתא באופן חתימת העדים בשטר, שצריכים העדים לחתום סמוך לכתב ורק עד מרחק של קצת פחות משני שורות מהכתב, אך אם חתמו במרחק של משני שורות ואילך מהשטר חתימתם פסולה ואין לשטר עדים שיהפכוהו לשטר, והווי כנייר בעלמא.

וממשיכה הברייתא ומגיעה לפסוק בנידון שעיימו התחלנו את המאמר, היו ארבעה וחמישה עדים חתומים על השטר, בעלי הענין בשטר לא הסתפקו בלהחתים שני עדים על השטר, אלא החתימו על השטר ארבעה וחמיה עדים, שיעידו על התוכן של השטר ושבאמת הם בעלי העניין בשטר כתבו את השטר, אך נמצא אחד מאותם ארבעה וחמישה עדים שהחתימו בעלי העניין של השטר על השטר, קרוב או פסול, וא"כ יוצא שיש לנו עדים המעידים על דבר מסויים ובתוך העדים ישנו עד אחד הפסול שאינו יכול להעיד על מה שמעיד ועדותו פסולה, פוסקת הברייתא שבית דין יכול לפסול על פי עדות העדים החתומים על השטר משום שהעד הפסול אינו עד יחיד ויש לנו בנידון זה עוד עדים, ויכולים בית דין לפסוק על פי העדות של שאר העדים שאינם פסולים.

מייד כשהגמ' מביאה את דברי הברייתא מציינת שברייתא

ונמשיך במאמר זה להרחיב ולבאר את פרטי כללי ודיני והגדרת ההלכה הידועה בלכות עדות, שעד אחד הפסול פוסל את כל הכת, כלומר אם יש לנו בפנינו כת עדים ואחד מהעדים שבכת הוא פסול לעדות זו, לא רק שהוא לא יכול להעיד בעדות זו משום שהוא פסול, אלא כל העדים שמעידים בכת זו, ואפי' שבכת זו נכללים עוד תשעים ותשע עדים אינם יכולים להעיד, שהעד הפסול הוא פוסל עימו את כל הכת, ונמשיך להגדיר ולהרחיב בדברי הראשונים והאחרונים מאורי הדורות שדנו וביארו באורם הבהיר והנהיר בהלכה זו.

הברייתא בעבודה זרה

הגמ' במסכת בבא בתרא (דף קסב') מביאה ברייתא, דתניא לגבי שטר החתומים בו הרבה עדים, שזה היה דרך השטרות שהיו צריכים להחתים עדים לא היו מחתימים רק שני עדים, אלא בכל המקום הריק שנשאר בדף היו נוהגים להחתים אנשים, והרי היה יכול להיות שחלק מהאנשים שחתמו היו אנשים פסולים, או שהיו קרובים לאחד מנידוני השטר, או שהיו קרובים לאנשים האחרים שחתמו על השטר, וא"כ יוצא ששני עדים מהחתומים בשטר קרובים זה לזה, והנה הברייתא שמביאה הגמ' דנה ומבארת מתי השטר כשר ומתי השטר פסול.

וזהו תוכן דברי הברייתא, הרחיק את העדים שני שיטין מן הכתב פסול, כלומר אם העדים חותמים במרחק של שני שורות מכתב

זו מסייע ליה לחזקיה, הברייתא נותנת סמך וראיה לדברי ולשיטתו של חזקיה, דאמר חזקיה מילאו בכשרים כשר, אם החתימו בעלי העניין הרבה עדים השטר כשר.

דברי התוס'

ומקשה תוס' (שם, ד"ה נמצא) על דברי הגמ' שהרי למדנו וכבר כמה מאמרים רצופים אנו עוסקים בלבאר את הלכה הידועה שאם יש עד אחד בתוך הכת עדים שפסול, אין הפסול נוגע רק אליו אלא הפסול נוגע לכל חברי הכת שאינם יכולים להעיד ג"כ משום שהיה בכת שלהם עד פסול, וא"כ אם נמצא אחד מהעדים החתומים על השטר קרוב או פסול מפני מה הברייתא אומרת שרק הוא פסול ויכולים בית דין לפסוק את פסק דינם על פי עדות שאר העדים החתומים ולהסתמך על השטר, הרי אם יש עד אחד מהעדים שפסול לא רק הוא פסול אלא כל העדים כבר אינם יכולים להעיד, ונקראים ומוגדרים כפסולים לגבי עדות ספציפית זו, ולא יוכל בית דין להסתמך על השטר שחתמו שהרי אחד מהם קרוב או פסול וא"כ ג"כ שאר העדים קרובים או פסולים, ותמה התוס' מה שונה עדות זו שעל השטר משאר העדויות שאם נמצא אחד מהם קרוב או פסול אינו פוסל את שאר העדים, ובשאר העדויות אם נמצא אחד מהעדים קרוב או פסול כן פוסל את שאר העדים המעידים עימו.

מתרץ תוס', שלעולם יש הבדל בין עדים הגיעים לפני בית דין ומעידים בפניהם עדות מסוימת, לעדים המעידים לבית דין מתוך הכתב ולא מגיעים בעצמם לבית דין ומעידים בפניהם בעל פה, שבית דין המגיעים לבית דין ומעידים בפני בית דין ונוכחים בשעת העדות בבית דין, בית דין יכול להתעניין ולשאול האם כשבאו לראות את העדות הגיעו לראות עדות והתכוונו להעיד, או שמא הגיעו רק לראות ולא התכוונו להעיד, שאם הגיעו רק לראות ולא היה בכוונתם להעיד אינם מצטרפים לכת אחת להעיד, ואם התכוונו להעיד הם כן יכולים להעיד יחד.

וכל זה הוא רק בעדות בעל פה שהעדים נוכחים בשעת העדות בבית דין, אבל עדים שכל עדותם הינה אך ורק בשטר ואינם מופיעים ואינם מגיעים לבית דין, ובית דין אינו רואה בעיניו את העדים כלל, ואומרים שכל מה שמעידים אינו שרצו להעיד שבאו להעיד, אלא כל העדות שלהם היה שלא רצו שהשטר יהיה ריק לכן החתימו, וא"כ לא היה בכוונתם כשחתמו על השטר להעיד באמת, אלא כל כוונתם הייתה למלאות את השורות הריקות שנשארו בשטר, וא"כ אם עד אחד פסול הוא אומר אל תקחו את חתימתי כעדות כלל, אלא רק כקשקוש או חתימה סתמית אך לא בגדר עדות, ולכן הוא גם אינו פוסל את שאר העדים כי הוא לא מתכווין ואינו רוצה להיות עד כלל אלא רק למלאות שורות ריקות ואם אינו רוצה להיות עד היך הוא יכול לפסול את שאר העדים.

וא"כ יוצא שעדים שמעדיים בפועל בבית דין בית דין שואל ומתעניין האם הם עדים האם התכוונו להעיד ואם הם אומרים

שהתכוונו להעיד ונמצא שאחד מהם קרוב או פסול הוא פוסל את שאר העדים כי עד אחד שפסול הוא פוסל את שאר העדים, ואי אפשר לומר שאותו עד פסול לא התכווין להעיד שהרי שאלו אותו האם התכווין להעיד ואמר שהתכווין להעיד, אך עדים שחתומים על השטר אין בית דין יודע שכל מי שחתם באמת התכווין להעיד ולכן אם נמצא אחד קרוב או פסול בית דין אומר שאותו אחד לא התכווין באמת להעיד אלא הוא חתם כדי למלאות את השטר ולא כדי להעיד את השטר ולכן אינו פוסל את שאר העדים.

היכן חותם העד הפסול

יש פלוגתת הראשונים לגבי שטר שהיה שם חמש שש עדים ונמצא שאחד מאותם חמש או שש עדים החתומים על השטר הינו קרוב או פסול, ונחלקו הראשונים האם צריך שיהיו שני חתימות כשרות של עדים כשרים שהתכוונו להעיד והם עצמם לא פסולים ולא קרובים, ואין צריך שחתימתם תהיה במקום מסויים אלא מספיק שמתוך כל החתימות יהיו שני החתימות הללו, ולא משנה באיזה מיקום, או שצריך שהשני עדים הללו שהם באמת העדים של השטר ולא התכוונו רק סתם למלאות את השטר אלא התכוונו להעיד והם אלו שהופכים את הנייר שאינו שווה מאומה לשטר עם כוח להוציא ממון, שחתימתם תהיה במקום מסויים.

רבי יהודאי גאון כתב ופוסק ששני העדים החתומים בסוף השטר הם צריכים להיות העדים הכשרים, אך שאר העדים החתומים שהם לא חותמים החלק האחרון של השטר, אלא מתחילת השטר עד סוף השטר יכולים להיות עדים פסולים ואינם נקראים עדים אלא כסתם אנשים החתומים ללא כוונת עדות, יוצא שרבי יהודאי גאון סובר שצריך ששני עדים הכשרים יהיו חתומים בסוף השטר, ושני העדים האחרונים הם המכריעים האם הנייר נהפך לשטר ששני העדים האחרונים שחתומים בו הינם עדים כשרים או שמא הנייר נשאר נייר ששני העדים החתומים בו הינם עדים פסולים ואין בכוחם להפוך נייר לשטר.

אך רבנו תם (מובא בדברי התוס' שם, שם) חולק על דברי רבי יהודאי גאון שלעולם צריך ששני העדים יהיו חתומים בשטר ואין זה משנה היכן העדים חתומים, אין זה משנה האם בסוף השטר יש עדים כשרים או עדים פסולים, העיקר שבין כלל העדים יהיו שני עדים כשרים.

ומכריח רבנו תם את שיטתו החולקת על רבי יהודאי גאון מדברי הגמ' בגיטין (דף יח' ע"ב), שיש שני מ"ד לגבי מפני מה צריך שהשטר יהיה מלא חתימות, מ"ד אחד הוי משום תנאי שתנאי התנה בשטר שיהיו בו הרבה חתימות כדי לבייש את אשתו שהרבה יחתמו על גיטה, ואינו מתכווין שיהיו עדים אלא הוא רוצה שיהיו הרבה חתימות על השטר, ויש עוד מ"ד משום עדים שרוצה שיהיו הרבה עדים על השטר ואת כל מי שמחתים

הוא מחתים כי ברצונו שיהיה עד על השטר, יוצא שלמ"ד משום תנאי צריך שיהיו בשטר הרבה חתימות, ואין זה משנה כלל האם החותמים הם חותמים כשרים או פסולים שהעיקר שיחתמו על השטר, אך למ"ד משום עדים צריך שיהיו עדים כשרים דווקא חתומים על השטר, ואם יש עדים פסולים השטר יהיה פסול שכל העדים חתומים כדי להעיד ולא סתם כדי לחתום.

ממשיכה הגמ' מה יהיה הדין אם היה עד אחד שחתום בתחילת השטר קרוב או פסול האם פוסל את השטר, אמרי ליה כשר ואמרי ליה פסול, ומבאר רש"י (שם בד"ה אמרי ובד"ה אתי לאחלופי) שהאמרי לה כשר הוא משום שסברו שמה שיש הרבה חתומים הוא שהתנה בשטר שיהיה חתום כולו, והאמרי לה פסול הוא משום שסברו שהחתימו רק עדים על השטר ואם אחד הוא עד פסול הוא פוסל את השטר, ומבאר הגמ' שהאמרי לה כשר הוא משום שסברו שסתם חתם על השטר ולא התכווין להעיד, והאמרי לה פסול דהוי למ"ד שהחתימו לעדות אפי' שכאן יש עוד עדים פסולים את השטר כדי שלא יחליפו את לשטרות אחרות ששם יחתימו לכתחילה עדים פסולים.

ומכריח רבנו תם שאנו הסוברים כהאמרי לה כשר, ואינו מגביל היכן העד הפסול חותם האם רק בהתחלה או גם בסוף, ואפי' שחתם בסוף עם כל זה אומר שהשטר כשר, ומוכרח שהעיקר שיהיו שני עדים חתומים על השטר, ואין זה שמנה היכן הם חתומים.

מקשה ר"י על דברי רבנו תם, לשיטתו שהעדים הפסולים יכולים להיות בכל מקום, היאך בית דין יכול לקיים את השטר, הרי יכול להיות שהעדים שבית דין קיימו הם עדים פסולים, כלומר שהרי לרבנו תם אין אנו יודעים היכן העדים הכשרים חותמים שהרי יכול להיות שחתומים למעלה וגם יכול להיות שחתומים למטה, ואם אנו מקיימים באקראי שני עדים יכול להיות שהם העדים הפסולים, אך לשיטת רבי יהודאי גאון ושאר בעלי התוס' שבסוף השטר שם חותמים העדים הכשרים בית דין מקיים את העדים החתומים בסוף השטר, שהם בוודאי עדים כשרים, שהרי בוודאי עשו את השטר בכשרות ובשביל שהשטר יהיה כשר צריכים העדים האחרונים להיות כשרים, ולכן מוכרח שהעדים האחרונים הינם עדים כשרים, ומכרח קושיית ר"י חזר בו רבנו תם והודה לשיטת ר"י ורבי יהודאי גאון שהעדים שבסוף השטר צריכים להיות עדים כשרים, כלומר שהעדים הכשרים צריכים להיות בסוף השטר, ואינם יכולים לחתום היכן שרוצים.

הרמב"ן בביאורו למסכת בבא בתרא (דף קסב') מביא את פירוש ר"ח שאם מילא את שני השורות הראשונות של השטר בקרובים כשר, שמה שחתמו חתמו לכבוד ולא להעיד, וכ"ש אם נמצאים האחרונים קרובים או פסולים השטר כשר משום שהם חתמו לכבוד והראשונים לעדות, ולא חוששים שיקיימו את העדים הפסולים שהרי הפסולים אנשים ידועים ולא יקיימו את חתימתם, כלומר שבית דין אמור לדעת מי הם הפסולים ומי הם הקרובים ואם הוא רואה את חתימתם אינן מקיים את

השטר, ולחשש של ר"י שלא יהיה לבית דין איך לקיים ויכול להיות שיקיים עדים פסולים, אין מה לחשוש שיש לחשוש כן בכל השטרות שאולי העדים שבית דין מקיים הם עדים פסולים.

ומוסיף הרמב"ן ומביא לראיה את הגמ' בגיטין שהבאנו בדברי רבנו תם לעיל, למ"ד האמרי לה כשר לגבי עדים הפסולים החתומים על השטר, שהמכשירים לא מגבילים היכן העדים יחתמו, ואפי' שחתומים בסוף כשר, ועל כן מסיק הרמב"ן כשיטת הר"ח ומסיק כרבנו תם לפני חזרתו.

הטור (סימן מה') מביא את שיטת ר"י והבה"ג שאם מילאו את החתימות בקרובים ופסולים שאם מילאו את שני החתימות האחרונים בכשרים השטר כשר, ולכן מקיימים רק את השטר הכשר, אך מוסיף להביא שהגאונים סוברים שתמיד כשר אפי' ששני החתימות בסוף חתומות על ידי עדים פסולים, אם בין שאר העדים יש עדים כשרים, השטר כשר כדברי הרמב"ן.

המחבר (סימן מה' סעיף יב') מביא את דברי הרמב"ם ששטר שהיו עדין מרובים ונמצא קרוב או פסול או שהיו שניים קרובים זה לזה, אם כולם חתמו להעיד פסול, אך אם לא ידוע שהתכוונו להעיד אפשר לקיים את השטר, שאומרים שלא התכוונו להעיד אלא רק למלאות את השטר, ואינו מחלק וכותב היכן העדים הכשרים אמורים לחתום, והוי כשיטת הרמב"ן, ומוסיף וי"א ששטר שחתומים בו פסולים פסול אלא א"כ העדים האחרונים כשרים, והוי כשיטת ר"י.

הש"ך (ס"ק כג') מכריע כשיטת ר"י, ומביא הקצות החושן (שם, ס"ק ג') את שיטת הריב"ש שכותב שאם חתמו זה לפני זה הם פסולים אך שטר שבא לפנינו ואין נודע אם חתמו יחד או זה שלא בפני זה לעולם הוא כשר שתולים שכשחתמו לא ראו אחד את השני, מחלק הריב"א האם חתמו במעמד אחד וראו זה את זה וידעו שחתומים על אותו שטר ויכול להיות שבית דין ייתן כוח לנייר זה שיהיה כשטר על פי חתימתם, לבי א כל אחד חתם בנפרד ולא יודע מי הם שאר החותמים.

מקשה הש"ך (שם) למה נפק"מ אם חתמו אחד בפני השני או לא, מה זה משנה אם ראו אחד את השני כשחתמי או שלא ראו אחד את השני כשחתמו, מה התכווין הריב"ש בחילוק זה האם ראו אחד את השני או שלא ראו אחד את השני.

מקשים הקצות החושן (שם, ס"ק ג') והנתיבות המשפט (שם, ס"ק ג') מה שואל הש"ך הרי דברי הריב"ש ברורים ומאירים כשמש שאם חתמו אחד בפני השני הצטרפו לעדות ולכן פסולים אך אם לא חתמו אחד בפני השני הם לא הצטרפו לעדות ולכן הם כשרים.

ומביא הקצות החושן שהש"ך הרי למד בירושלמי שמביא את דברי רבי יוסי, שאם חתמו אחד עם השני העדות כשרה שברור שהעדים לא רצו לפסול את הקרובים אך אם לא ראו אחד את השני הרי הם פסולים, ולכאן הרי צריך צירוף כלשהוא בין העדים שייחשבו ככת אחת של עדות ואיזה צירוף יש כאן וא"כ

העדים בשטר, והעדים הראשונים אפי' שפסולים אינם פוסלים, כי אינם עדים.

א"כ יוצא שהראשונים שחלקו האם העדים האחרונים צריכים להיות כשרים, הם חולקים בהבנת הקצות החושן והנתיבות המשפט במהות הצירוף לבית דין, שהרמב"ן וסייעתו סברו כהבנת הקצות החושן שלא היה בין העדים החותמים צירוף, ועל כן אינם יכולים לפסול זה את זה, והעיקר שיהיו שני עדים כשרים ולא משנה מיקום חתימתם, אך ר"י וסייעתו הבינו כהבנת הנתיבות המשפט, שחתימת העדים אומרת ומעידה על מסירה וא"כ אמירה זו היא הצירוף שמצרפת את העדים, והיות והעדים מצורפים לכת אחת אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול הם פוסלים את שאר העדים שהם ככת אחת, ועל כן צריכים העדים להיות העדים האחרונים ושאר החותמים צריכים להיזהר לא להיות עדים כלל כדי לא לפסול את העדים.

ויש עוד להמשיך ולומר שיסוד פלוגתת הראשונים האם חתימת העדים הוי צירוף תלוי בפלוגתא בשיטת רבי אלעזר בעדי חתימה כרתי, האם אנו מבינים שהעדי חתימה הם העיקר וא"כ הם לא קשורים למסירה, וא"כ אין לעדים החותמים שום צירוף ועל כן אינם מצורפים ואין בכוחם לפסול את העדים האחרים, או שאנו לומדים שהעדי חתימה בעצם מספרים על המסירה וא"כ הם מצטרפים על ידי שרואים את המסירה ומגידיים אותה בבית דין, ואם הם מצטרפים יש בכוחם לפסול זה את זה ולכן צריכים לייעד דווקא ששני עדים יהיו עדים כשרים ויחתמו בסוף כדי ששאר העדים לא יפסלו.

אך קשה על דברי הנתיבות המשפט, שבמאמר הקודם הבאנו את דבריו (סימן לו' ס"ק ט') בדברי הגמ' במסכת מכות (דף ו') גבי שניים ראו בחלון אחד מצטרפים, והביא את ביאור הריטב"א שמשני חלונות אין העדים מצטרפים ואפי' שראו אותו דבר צריכים לראות בפועל ביחד, וא"כ בדין בעדים שהיו בחתימה היאך מבאר הנתיבות המשפט שעל ידי שחתמו וראו שהשטר אצל הבעל בוודאי שהיה כאן מסירה ועצם זה שכולם אומרים אותו דבר זה הצירוף, והרי הוי לכל הפחות כראו משני חלונות שהרי לא חתמו ביחד והרי לא ראו היחד שהשטר אצל הבעל, וא"כ מה שונה ראו משני חלונות שאינם מצטרפים ללא חתמו יחד וא"כ לא ראו יד וכל מה שאומרים יד לא הוי אמירה במציאות אלא אמירה בתיאוריה שאומרים שכן מצטרפים, וצ"ע.

בוודאי שכשר אפי' שיש כאן פסולים וכשרים שהרי לא הצטרפו ואינם פוסלים זה את זה, וא"כ היאך פוסלם הש"ך מתי הם הצטרפו שיכולים לפסול אחד את השני, וא"כ בשטרות שחתמו זה שלא בפני זה כשר, וזה הביאור בדברי הרמב"ן שאין לעדים צירוף להיפסל, כלורם מה שהרמב"ן מכשיר את השטר אפי' שהעדים החתומים בסוף הם פסולים והעדים הכשרים פזורים בין החתימות הינו משום שעד פסול בשביל לפסול את הכשר צריך להצטרף לכשר להיות עימו יחד, עדים שחותמים סתם אינם מצטרפים להיות עדות אחת, כי בשביל להצטרף לעדות צריך תנאים מסויימים שבוארו בהרחבה במאמרים הקודמים.

ומביא ההקצות החושן את דברי הריב"ש ראייה לדבריו שאם השטר נחתם זה שלא בפני זה השטר כשר שלא חתמו כאחד וא"כ אין כאן צירוף, וזה עומק דברי הריב"ש שהחתימה ביחד היא זאת המייצרת את הצירוף הגורמת שאם נמצא אחד מהם קרוב או פסול לפסול את שאר העדים. יוצא מדברי הקצות החושן שנקט כשיטת הרמב"ן.

הנתיבות המשפט (שם, ס"ק ג') מקשה כדברי הקצות החושן על הש"ך היכן היה הצירוף, אך מתרץ שהרי למדנו שעדי מסירה כרתי, כלומר העדים המעידים על מסירת השטר הם העדים ההופכים את הנייר מסתם נייר לשטר, ומבאר הר"ן בגיטין (פרק המגרש) שמה שרבי אליעזר אומר שלא צריך עדי מסירה אין בכוננתו לומר שלא צריכים עדי מסירה כלל, אלא בכוננתו לומר שהעדי חתימה הם העדי מסירה, וזאת משום שהעדי חתימה הרי ראו שהשטר היה אצל הבעל שהרי כשהשטר היה בידו הם חתמו על השטר גט, ועכשיו כשהם בבית דין הם רואים שהשטר אצל האישה, כלומר חתימתם מכריחה שהיה כאן מסירה, שהרי אם השטר היה אצל הבעל ועכשיו השטר אצל האישה מוכרח שהיה כאן מסירה, יוצא שבשעת מסירה רק אז קורה העדות של העדי חתימה, שהרי החתימה בלבד לא רלוונטית, ורק המסירה היא העיקר, והחתימה היא זאת שמספרת לנו על המסירה.

מבאר הנתיבות המשפט שבשעת חתימת השטר כולם חתמו יחד וכולם מגיעים בשעת חתימה ובעצם אומרים שהיה כאן מסירה, כלומר חתימתם היא זאת שמספרת את המסירה יוצא שיש כאן ראייה והגדה יחד, וא"כ מוצאים אנו צירוף שהיה לעדים, שהרי חתמו יחד והחתימה היא זאת שמספרת על המסירה, ואם יש צירוף ונמצא אחד מהם פסול הוא פוסל את כל הכת, ולכך צריך שהחותמים על השטר לא יחתמו כעדים אלא כממלאים את השטר, ורק שני העדים האחרונים הם יהיו

נר זכרון

הגיליון לעילוי נשמת

איש היקר שבערכין, שהעמיד דורות של תלמידים בדרך ישראל סבא, אהוב על הבריות ומכבדן, השכים והעריב לבית הכנסת במס"נ וקבע עיתים לתורה.

הרה"ח ר' עקיבא אלעזר בן הרה"ח שמחה יעקב הלפגוט ז"ל
חוגתו מרת חיה ריבה בת הרה"ח יעקב אפרים פישל ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

להערות והארות, ולהצטרפות לרשימת התפוצה

ניתן לפנות למכון "בירורי תורה"

bt154154@gmail.com

נכתב ונערך ע"י י.פ.